Семен Любарський

Холмські легенди й оповідання

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 21.

СЕМЕН ЛЮБАРСЬКИЙ

ХОЛМСЬКІ ЛЕГЕНДИ Й ОПОВІДАННЯ

З ІЛЮСТРАЦІЯМИ

КРАКІВ 1940

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Рисунки й окладинка Е. Козака.

Накл. „Українського Видавництва", Краків, Кармелітська 34.
Друк: „Нова Друкарня Денникова" під нак. управою, Краків. Ожешкової 7.

Verlag: „Ukrainischer Velag" G. m. b. H. Krakau, Karmeliterstrasse 34.

Druck: „Nowa Drukarnia Dziennikowa" Kommissarische Verwaltung, Krakau, Orzeszkowagasse 7.

ХОЛМСЬКИЙ ОБРАЗ БОЖОЇ МАТЕРИ.

Найдорожчим релігійним скарбом холмського народу є чудотворний образ Божої Матери. Образ цей візантийського походження, про що свідчить характер малюнку. Уніятський єпископ Суша, опіраючись на народньому переказі, твердить, що цей образ намалював євангелист Лука. Дійсно, коли порівняти цей образ з образом євангелиста Луки, опис якого подає церковний історик Никифір, то побачимо, що він підбором красок, як також самим матеріялом нічим не різниться. Обличчя Б. Матери смаглясте, сумно-задумчиве. Очі Божої Матери звернені на Дитину-Христа, Якого вона держить на правій руці. Взавишки образ 1¼ арш., взавширшки біля 1 арш. Одіж потемніла від часу.

Образ намальовано на полотні, наклеєнім на трьох збитих кипарисових дошках. Все свідчить про те, що образ мальовано до 3 Вселенського Собору.

Цей образ завжди тішився величезною пошаною серед народу Холмщини й Підляшшя. Через те, що в „Помянникові" Холмського собору записані майже всі видатні роди князів, бояр та інших людей, то нема нічого дивного, що в давні часи образ Пречистої був багато оздоблений. На ньому була срібна, а може й золота оправа, про що свідчать рештки, які залишилися на боках дерева і до цього часу. Багаті оклади приваблювали грабіжників, від рук яких на ньому є багато слідів ушкоджень.

Образ Холмської Божої Матери відограв велику ролю не тільки в церковному житті Холмщини, але й в житті політичному. Коли Холмщина підпала під володіння Польщі, то після заведення унії (1596 р.) латинники хотіли використати його в своїх цілях. З цею метою, з дозволу папи римського Климентія XII, була улаштована урочиста коронація Пречистої в Холмі. З Риму були для цеї мети прислані дві золоті корони на голови Пречистої та Ісуса Христа.

Цей образ вславився багатьома чудами. В XIII віці, підчас нападу татар на Холм, дві холмські княжні, бачучи безліч татарських полчищ, звернулися до Пречистої з молитвою, щоб Вона оборонила місто від знищення, та дали обітницю обновити на свій кошт соборну церкву, в якій знаходився образ, поступити в черниці, та офірувати все своє життя на службу Богові. На очах татар холмщани винесли образ на городські вали, та почали обносити його зі співом навкруги гори. Татарам привиділося, що Холм стоїть на високій горі, яка доходить до хмар. Вони побоялися робити напад на місто й відступили. Згадку про цю подію знаходимо в Іпатському літописі під 1259 р. В 1261 р. татари знов напали на Холм, але і на цей раз його не взяли. Одного разу татари все ж таки несподівано напали на місто. Зруйнували його, а образ зрабували. Зняли вони дорогі оправи з образа та ушкодили його в кількох місцях, сліди на образі помітні і зараз. Підчас цього рабунку — є переказ — виновники посліпли. Після цього образ біля сто літ залишався в руїнах, внаслідок чого ще більше потерпів. Його було знайдено та урочисто принесено до катедрального собору й поставлено в іконостасі з правого боку царських врат. Тут була зроблена металева сітка, в якій ставили звичайно свічки. Дим та копіть також нівечили образ. В XVII

віці уніятський єпископ Методій Терлецький зняв сітку, а в XVIII в. сам образ переніс у вівтар та поставив на стіну за престолом, де він находився до війни, поки не був поміщений над царськими дверима в рамі за шклом.

У наших батьків був звичай приносити та привішувати до чудотворних образів золоті та срібні зображення частин людського тіла, про вилікування яких вони просять Бога. Таких зображень при холмському образі була так багато, що, як пише Суша, з них вилили срібну чашу та срібну визолочену оправу на сам образ.

В XVII в. підчас козацьких війн ляхи заволоділи образом Пречистої та урочисто перенесли його в свій табор. Спочатку ляхи мали успіх, а далі потерпіли поразку при Жовтих Водах, під Корсунем та Збаражом. У Зборові було заключено мир поміж Богданом Хмельницьким, гетьманом України, та королем Казимиром IV. По цьому мирові всі бувші православні церкви переходили знову до православних. Коли ляхи довідалися, що від них заберуть собор, а разом з тим і образ, то крадькома винесли його з собору та сховали в шафі одного багатого міщанина, між мішками з зерном та сніпками. Все це робилося з тою метою, щоб при нагоді вивезти його до Польщі.

В 1650 р. до Холма приїхав київський митрополит Сильвестр Косів з метою повернення церков. Мешканці зустріли його урочисто. Образ та інші церковні річи були знайдені та повернені соборові.

Розпочалася нова козацька війна. Король Ян-Казимир універсалом наказав забрати образ у православних, щоб він не дістався до рук козаків. З цею метою в Холмі були вислані комісарі, які підчас Служби Божої підійшли до образа ніби помолитися. В цей мент вони прочитали королівський універсал та наказали Суші взяти образ з церкви. Протести

православних не помогли. Образ цього ж дня було одвезено до Люблина, а звідти Суша відвіз його в військовий табор. В цей час Суша побував з образом на Волині, в Бересті, Сосновиці (Володавського повіту), Колемчицях (Холмського повіту), Пересоловичах (Грубешівського повіту), Тишівцях, Томашеві та інших місцевостях.

В 1652 р. образ привезено з Варшави до Холма, де його зустріли з великою пошаною. Після свячень знов забрали з Холма, і лише в 1654 р. повернули до Холма з образом Яків Суша та підканцлер Лев Сапіга. — Підчас нових війн з мадярами, шведами та козаками Суша знову ховався з образом по селах і лише по заключенню мира в 1662 р. образ був принесений до Холма, де він знаходився вже до світової війни, тобто до 1914 р.

Уніятський єпископ Яків Суша записав у свому „Phoenix“ до 700 чудес, які відбулися біля образа.

В 1915 р. в червні місяці образ Пречистої з Холма був вивезений до Росії.

ПІСНЯ ХОЛМСЬКОМУ ЧУДОТВОРНОМУ ОБРАЗОВІ БОЖОЇ МАТЕРИ.

Пресвята Діво, Мати Холмського краю,
Як на небі, так на землі Тя величають.
Ти грішників з тяжкої муки
Через Свої спасаєш руки,
Не дай нам пропасти!

Тобі всі Святії служать, Родице Божа,
І ми грішнії Тя славим всі яко можем,
Цілим серцем нехай щиро
Тобі служать душа й тіло,
Мати чистая.

Хто не славить Тя за дари? Ти на всіх воззри
Звідусюди в Холм ідущим до святої гори:
Хорих, темних, томлящихся
Ісціляєш молящихся,
Прошу ж і мене.

Глянь ласкаво і на мене, вірного слугу,
Не дай, Мати, упадати в велику тугу,
Скажи тепер, як би знати,
Де та путь, — душу спасати,
Благая Мати.

В Тобі путь ту маєм. Ти у всякій требі
Помагаєш і просящих вселяєш у небі.
Не випускай же Ти на віки
З Твоєї пресвятої опіки
Мене грішного!

ТУРКОВЕЦЬКИЙ МАНАСТИР.

I.

На Томашівщині є село Чермно, а біля нього руїни славного старого міста Червеня. Недалечко від цих руїн, за річкою Гучвою, є урочище, яке носить назву: „Манастир". Безумовно, колись на цьому місці стояв Червенський манастир. Цей манастир, на думку історика Петрушевича, належав до Холмської єпархії. Петрушевич припускає, що попередники Володимиро-Волинського єпископа Степана, вибраного князем Володимиром, а саме: Іван, Антін, Аникій, Феодор та Ілля, про яких згадує в своїх історичних споминах уніятський митрополит Лев Кішка, жили у Червені з часів панування великоморавських князів.

Селяни-червенці кажуть, що одного разу рибалки ловили сітями рибу в р. Гучві, недалеко „Замчиська" (урочище), та знайшли два дзвони: один, більших розмірів, залишився на дні річки, а менший рибалки витягли та передали в Вокиївську церкву. Ці дзвони, як каже народній переказ, були затоплені ченцями Червенського манастиря підчас татарського нападу.

Ці дві історичні справки свідчать нам про те, що на тому місці, де є с. Турковичі, в стародавні часи існував православний манастир, якого відновлено спочатку як філію Радочницького манастиря, а в 1912 р. він став самостійним жіночим манастирем.

Що Турковицький манастир за старих часів був православний, про це кажуть нам два його престольні свята (одпусти) „Положення чесної ризи Пречистої Богородиці до Влахерні" (в липні) та „Покрови Пречистої" (у жовтні). Ці свята походження грецького, а це свідчить про те, що наші предки були православними, бо цих свят у римокатоликів немає.

Одідичивши православну віру від греків, наші предки посвятили Турковицький манастир на честь і славу цих свят, щоб зберегти духовний звязок з тим народом, від якого одержали світло Христової віри.

Після зруйновання манастиря татарами була збудована деревляна церковка...

Турковицький манастир, як свідчить уніятський єпископ Максиміліян Рило, був скасований біля 1749 року; манастирські землі відійшли під володіння холмського уніятського владицтва, якими після заволоділи місцеві пани-поміщики.

II.

В народі живе такий переказ про Турковицький образ Божої Матери: Божа Мати йшла з Белза в Ченстохову та в Турковицькому гаї залишила своє пречисте обличчя, і з того часу не перестає прославлятися імя Пречистої в Турковичах.

Це передання зросло на такому історичному факті: Владислав Опольський (польський князь), якому дісталися в XIV віці українські землі після галицького князя Андрія, задумав перевезти дорогоцінности, що залишилися після українських князів, у свій замок Ополє на Шлеську. Найбільшою з цих дорогоцінностей українських князів був чудотворний образ Божої Матери, намальований, як каже переказ, св. євангелистом Лукою. Цей то образ,

в чудотворній силі якого він переконався підчас нападу на нього татарів, Владислав узяв з Белзької замкової церкви українських князів та вивіз до Ополя. Шлях ішов через Вокиїв. Князь спочивав у місті Червені, а з образом зупинилися в Турковичах у гаї.

Одначе образ був вивезений не в Ополє, куди хотів Владислав, а на Ясну Гору до Ченстохови, де він і зараз перебуває, називаючись Ченстоховським.

Про заснування Турковицького манастиря на тому місці, де стояв теперішній образ Божої Матери, нарід зберіг таке передання. Як тільки рушили з образом, промінне сяйво неземного світла освітило те місце, на якому тимчасово спочивала Божа Мати. На це місце почали приходити люди різного стану. Один княжий дружинник приїхав на коні, коли кінь наблизився до місця сяйва, то став навколішки. Бачучи це, православні люди прославили Пречисту, а княжий дружинник заохотив усіх на цьому місці побудувати церкву. На другий ранок всі побачили, що місце, де спочивало сяйво, заросло маруною. Всі зрозуміли, що Пречиста вказувала на святість церкви.

Вістка про ці чудеса ширилася. Знайшлись люди, які назавжди залишилися на цьому місці і заснували чоловічий манастир, який існував до 1749 р.; в цьому році ляцький владика, якому недовподоби був цей православний манастир, скасував його. Лише в 1912 р. на цьому місці знову був побудований манастир, але вже жіночий.

У манастирі були засновані: учительська семинарія для дівчат, народній дім, аптика, шпиталь, притулок і господарська школа на Пасіці.

У 1914 році манастир зайняло австрійське військо; було в ньому чотири дні, але не ушкодило його.

Після війни манастир забрала польська влада.

І заросли всі шляхи та стежки до манастиря, замовк спів української пісні, а народ православний осиротів без образа Пречистої, якого ще не привезено.

Все в манастирі нищиться, все руйнується. Нарід жде і надіється, що влада поверне йому його одвічну святиню й надіючись співає:

„Пречиста Діво Мати, не дай пропасти!"

Вежа з княжих часів у Столпю.

СОН АРХІМАНДРИТА ЧЕРВЕНСЬКОГО МАНАСТИРЯ.

Лиховісна тиша панувала у Червенському манастирі. Ніхто з ченців не відважився навіть закашляти голосно. Ченці блукали як тіні. Всі чекали Архімандрита, якого покликав князь Василько на нараду до замку.

Ченці молилися перед образом Пречистої Матери за відворот грізної татарської навали.

Вістки про зближення татарських орд з лисківковою хвилею покотилися від Холму й, розпорошуючись на тисячі нових хвиль, покотилися по всій Холмсько-Белській землі.

Здрігнувся народ. Поривисте серце його частіше забилось. Очі заволікли сльози. Він гаряче, гаряче молився, зідхав і благав:

— Пречистая Мати не дай пропасти!

*
* *

— Іде! йде! — залунало по манастирі.

Бадьоро ступав святий старець, спираючись на свій кий.

Всі при зустрічі кланялись йому, і він ввічливо відповідав на поклони.

Ченці зустріли свого батька біля воріт. Він пішов просто до церкви й помолившись коротенько перед образом Пречистої, промовив:

— Молітесь, брати мої і діти, молітесь гарячо й щиро, бо велика напасть насувається на нас, велика небезпека грозить нам.

У відповідь на це залунало громове: »Не імами иния помощі, не імами иния надежди, токмо Тебе, о Богомати! «

* * *

Запанувала мертва тиша. Старець не вставав. Він стояв на колінах із спущеною головою до самої долівки.

Пройшов якийсь час. Раптом він піднявся та обвівши сумними очима всіх присутніх і церкву, вийшов на двір. Подивився на світ Божий, подивився на стіни Червеня, обійшов навколо манастир і пішов у келію. Там він гаряче і довго молився і заснув глибоким сном.

Йому снилося, що все на цім світі міняється. Міста й села то руйнуються, то горять. Одні з них встають з руїн і згарищ, інші ні. Йдуть різні війська. Війна. Кров ллється рікою. Стогін, крик і галас наповнюють повітря. Манастир Червенський зруйновано дощенту. Після нього залишається лише бугорець серед болота. Червень переходить з рук до рук. Червенські землі стаються власністю чужинців. Над Червенською країною нависли темні хмари. Народові силоміць накидають іншу віру. Церкви руйнують, залишають, палять. Людей переслідують і катують за православну віру. Плач крик, стогін без кінця...

Старець Архімандрит лежить непорушно. На його сонному обличчі відбилися страшенні муки.

— Господи! Невже ж Ти не змилосердишся над моєю бідною Батьківщиною?! — раптом вирвалось з його грудей. Він прокинувся, встав і сквапливо вийшов із хати.

* * *

Обличчя його було бліде, як осінній ранок і сумне. Очі глибоко запалися. Довге волосся мокрими пасмами спадало на високе чоло. Він

знемогав. Його відвели до келії. Він знову заснув на жорстокій простій постелі. І снилося йому.

Знову все міняється. Церкви відчиняють. Віруючі спішать до них. Тішаться вони і радіють, Бога хвалять і величають. А горбок, під назвою »Манастирок«, довгі літа лежав пустим і безмовним свідком колишнього манастиря. Накінець, як би з землі, виріс величавий манастир із церквами і домами. Там жваво кипить праця духовна черничок і їх вихованців дітей. Втіха й радість духовні наповнюють манастир. Але не надовго.

* * *

Зривається страшна й нечувана ще досі війна-завірюха зі Заходу. Знову вона все знищила й зруйнувала. На темній хмарі, яка насувалася на Червенські землі, вогненими літерами була накреслена її назва »Всесвітня війна«.

Все заглухло. Все завмерло. Тільки сови та сичі по ночах гукали, голодні пси вили, та коти мявкотіли на попелищах. Села горіли. Утікачам дорогу пожари світили. Дим у день сонце закривав, а в ночі темряву розганяв. Усе спалено. Все зруйновано, все зрівняно з землею. Стежки й дороги терном та буряном заросли. На попелищах корчі зацвіли. Багата, весела, як весна, країна обернулася в пущу. Чудо! Манастир уцілів. Минула завірюха. І знову чудо! Вигнанці на Батьківщину повернулися, і з руїн батьківщину до життя вернули. Чудо! Батьківщина встала.

* * *

Вдячний народ тисячами, мало, десятками тисяч до манастиря посунув. Що за диво? Його до манастиря не впускають. Він рветься, — його не пускають. І він, як Адам і Ева проти раю зупинилися біля кільчастого дроту й викопаного рову,

став, подумав і повернувши свій хребет, збудував собі церкву невеличку, молиться в ній, а в дні відпустів під дощем, або палаючими вогненими промінням сонця, молиться Пречистій за свою країну, а на його обличчі написано: »Бог поругаєм не буває«.

Старець Архімандрит прокинувся зі сну. Лице його горіло. Він підійшов до вікна й довго-довго дивився на Червень і на далекі простори зо-

лотих піль Батьківщини та на безмежні й неосяг-нені простори блакитнисті неба й на зелені сіно-жаті, які ховали в свойому зеленому кориті Гучву, що на своїх хвилях несла безвинну святу кров му-чеників — синів Батьківщини, пролянту за Право-славну Віру й батьківську землю.

Заплакав старець. Пішов до церкви. Там чен-ці молебен перед Пречистою правили.

*
* *

Сльози заволікли його очі. Він знову став на коліна й почав молитися. Голова його знову ни-зенько схилилась до самої долівки. Вся його істо-та тремтіла та здригалась. Підкріпившись святою молитвою, старець просить Пренайсвятішого При-частя. Його причастили. Він розказав свої сни й переживання всій братії. Попращав усіх і пішов до своєї келії.

*
* *

Вранці паламар застав Архімандрита в цер-кві на колінах в мертвому стані перед образом Пречистої. На його обличчі застиг радісний усміх надії й суворого пророцтва: »Бог поругаєм не буває«.

Задзвонили всі дзвони. І душа небіщика по-неслась на їх хвилях в небесні оселі. То був остан-ній дзвін у Червенсько - Турковицькому манастирі. Дзвони в останнє плакали й над своєю долею, що їх чекала у Червені.

*
* *

ЯК ПОВСТАВ ЯБЛОЧИНСЬКИЙ МАНАСТИР...

Час іде, як вода у Бузі пливе. Ніхто й ніщо його не спинить і не задержить. Минають дні, минають літа, а правда Божа предвічна світила, світить і буде світити всесвітові. Темрява бореться з нею. Бувають доби, коли правду вона закриває, яму її копає, в могилу її кладе. А вона ще ясніша, ще приємніша, ще ввічливіша з неї встає і по шляху веде нарід до щастя, втіхи й радощів.

І щасливий той нарід, який по правді живе, за правдою йде, прастарії правди не цурається, не забуває її, шанує й в оповіданнях своїх її справедливо споминає.

Багато часу минуло. Замовкли й Бояни наші, що співали правдиво про славу батьків наших. Тільки у бідній хатині селянина й донині заховалася правда про нашу бувальщину, як зелений барвінок під снігом. Цю дорогоцінну перлину нарід хоронить у своїй памяті від вічного забуття. Памятає і хоронить нарід переказ і про Яблочинський манастир, невважаючи на те, що цю історію не раз то іржа покривала, то кургани присипали, а вона зпід згарищ і руїн видобувалась понад пять віків, від жорстоких людських рук спасалася.

*
* *

Хто не знає Буга, який від Опалинських лоз вирирається на простір Підляшських рівнин! Дно його срібне, — обличчя кришталеве. Тихо, спокій-

но й плавно несе він свої води. Кому не відомий над Бугом Яблочинський манастир, що всіх дивує і вабить своїми споминами, своєю красою. Прастарі дуби, свідки бувальщини його, розмовляючи з вітром, оповідають йому про славний Яблочинський манастир, але розмова їх таємнича, не освітлить нам темряви віків, забагненої людською неправдою. Не вже ж навіки вічні має покритися темрявою правдива історія повстання манастиря? Чи ж не має приступу до тієї темряви?

Так я думав і сумно озирався навколо. Аж, ось, під дубом стареньким побачив я постать чоловіка. Старість глибока схилила його до землі. Кий зівялий кости його підпирав. Ріденьке волосся молоком побіліло. Він тяжко зідхав. На обличчі й очах його була написана щирість, а прості його слова зідхали святою правдою.

Я старця привітав і, низенько йому вклонившись, запитав:

— Скажіть мені, старче, може вам відомо, хто і коли цей манастир збудував?

* * *

— Гостеньку милий! Перш, ніж розкажу тобі, сідай на зеленій мураві, а я спочину, бо дуже знемігся, ідучи сюди. Дитячі роки я провів в манастирі. Кожної неділі й свята я в манастирській церкві Службу Божу слухав. Вона була чудова. Там завсіди людей була сила, бо слава манастиря ширилась по всіх околицях і далеких країнах. Я був цікавий. У вільний час я любив слухати оповідання старців. Одного свята, після Служби Божої тут на цьому самому місці, під тим самим дубом, старець старезний сидів, а нас кілька хлопят бавилося на траві поодаль від нього. Він дітей дуже любив й частенько балакав з нами та розказував нам дуже цікаві

речі. Коли ми набавились досить, старець нас закликав до себе. Ми бігли до нього й примістилися біля його ніг. Він нам розказав ось про що:

— Діти! Запамятайте собі добре, що я вам розкажу. Може воно вам колинебудь придасться.

— Бачите цей острівок над Бугом?

— Бачимо!

— Отже ж знайте, що на ньому давно, давно вже обявився Преподобний Онуфрій, опікун нашого манастиря, рибакам, що ловили рибу й пастухам, що пасли худобу. Преподобний мав вигляд старця старезного з бородою до самих пят, голого, підперезаного тільки по клубах, і сказав їм:

— На цьому місці прославиться імя моє.

Рибаки перелякались, але на другий день вони підплили до острова. Вийшли на беріг і там у великому сяйві знайшли образ Преподобного Онуфрія, що приплив до острова. Рибаки знову перелякались і в той же час почули голос:

— Не бійтеся! Ідіть і розкажіть сусідньому священикові і пані Богушовій про те, що ви бачили і чули.

*
*   *

День був погідний і приємний. Небо немов би прикрасилось золотом. Туман мов ніжний серпанок піднимався догори. Сонце звільна хилилось до заходу. Верхи гаїв румянились. Гомін від пташого співу в гаю розлягався. Деякі птахи вже в гнізда зо співом повертали.

В таку пору, рибалки, засапавшись, поспішно підходили до хати священика.

*
*   *

— Скажіть, мої кохані, що вас під вечір до мене привело? — запитав священик.

— Не вміємо, пан-отче, вам відповісти.

— Наказ Святого привів нас до вас, — сказав один рибак.

— Якого Святого?

— Онуфрія.

— Що, ви прийшли до мене жартувати?

— Ні! Прийшли вам правду розказати.

— А де ви Його бачили?

— На острові Буга, недалечко від Дубиці. Учора ми Святого оглядали, а нині знайшли Його образ. Він дав нам наказ вас, пан-отче і паню Богушівну повідомити про те велике чудо.

— Преподобний Отче, Онуфріє, моли Бога за нас! — промовив священик і став спішно збиратися.

Вранці рибаки з пан-отцем були у пані Богушівної, а на пізне снідання підїзджали вже в човні до острова.

З блискавичною швидкістю рознеслась вістка про велике чудо по всіх околицях. Тисячі народу вже стояли на березі Буга й чекали Образа.

— Несуть! Несуть! — залунало в повітрі.

Образ у човні.

Його держать пан-отець і пані Богушівна. Образ на березі. Нарід кинувся на коліна. Повітря здрігнулось від співу:

— Преподобний Отче Онуфріє, моли Бога за нас!

Образ поставили під дубом. Всі підходили до нього і, цілуючи, говорили: »Як живий!«

* * *

Запанувала тиша. Пані Богушівна промовила:

— Тут пуща. Образ не можна залишити під голим небом і без варти...

Не встигла вона закінчити останнього слова, як зо всіх сторін залунали голоси:

— Негайно збудуємо каплицю для святого образа.

А інші вигукували:

— А ми залишимось на стійці.

І в той же мент сокири загримали. Пили заскрипіли й каплиця виросла в пущі.

А незабаром повстав тут і манастир. Перші вартові біля образа стали першими його насельниками-ченцями.

*
* *

Так чесний старець, сидячи під дубом, закінчив нам своє оповідання.

Сонце вже давно зайшло. Зимні краплі роси нас скропили. Небесна квочка була вже над нами, коли ми до манастиря верталися. Ми йшли — і все обертались і дивились на острів, і чекали чи не зявиться й нам небесний Опікун. І до нині кожного разу, коли я поглядаю на горбок над Бугом і згадую оповідання старця, то бачу своїми духовними очима, як Преподобний, склонивши в повітрі свої коліна над манастирем, молиться за нас православних.

*
* *

РОЗБУДОВА ЯБЛОЧИНСЬКОГО МАНАСТИРЯ.

Була літня тиха погідна гаряча ніч. Вона ріденькою темрявою землю оповила, як мати дитину. Маківки дерев і корчів, стебла трави й різних рослин оздобилися дорогоцінними перлинами роси. Іванівські хробачки засвітили ніжним блакитним світлом і затремтіли. Дуби, як вартові, стояли мовчки. Корчі над Бугом стиха шелестіли. У зеленій гущі соловії співали, а над усім цим — на блакитному небі іскрились мільйони яскравих зірок, відбитих у таємничих і жахливих нетрах Буга, разом із блідим місяцем.

Під дубом на лавочці сиділо двох ченців, що поглядали на манастир. Один із них — старець — заспівав:

— Чудові діла Твої Господи! Все премудростю сотворив єси!

Тремтючий голос старця нарушив нічну тишу й відбився десь далеко-далеко в надбужанських гаях...

— Скажіть мені, Отче, що вас у манастир привело? Де ваша родина? З якого ви краю? — молодий чернець спитав.

— Той, що в небі мене сюди привів, хто долею всіх кермує, хто пташину небесну живить і годує; хто билинки на полі в чудові шати одягає. Той, хто сказав сонцю світити й землі навколо нього ходити. Мав я діток. Жив я на свій власний дорібок, що за молодих літ придбав, але на старість, як бичите, до манастиря завітав. Мав

любу дружину, але її Господь від мене забрав, і я лишився, як в полі билинка, щоб біду пекти на землі самому. І так восьмий десяток мого життя наступає, непомітно минули мої літа. Не одна бі-

да мене гнітила. Двацять пять літ щасливих над міру сплило мені в цих мурах, як поранний час! Бог завсіди був зо мною, та я з Ним щастя й долю мав, а коли стався старий, то янгольський стан прийняв.

— Скажіть, старенький, — може вам відомо, хто цей манастир збудував?

— Його будували православні пани Богуші, вони його уфундували й землю й гаї йому офірували.

— Скажіть, сивенький, — коли зумієте, — хто манастир зруйнував? Чи перун з чорної хмари його спопелив? Чи турки, татари, чи інші вороги все погубили?

— Бог перуна на нас не посилав, а вороги його палили й руйнували, свою сваволю й пімсту на ньому виявляли. За віру православну монахів катували, у Бузі топили, голови стинали. Але віру нашу ченці зберегли й нам передали її в чистоті. За це монахи й манастир багато терпіли, але щиро Богові служили. Як зірка серед чорних хмар, манастир у Яблочині Православієм на цілий світ сяв. Щоденно до церкви вірних срібні дзвони скликали, а св. Онуфрій і Пречиста у своїх чудових образах їх втішно вітали.

Князі й бояри, шляхта й селяни під стріху манастиря їхали та йшли, несучи свої офіри.

Раз, у день престольного свята, ігумен манастиря оповів нам його історію.

— Опікою й ласкою Преподобного Онуфрія наш манастир завсіди пишався й великими чудами на цілий світ сяв.

В прастарі часи, коли наші предки Бога живого не знали, а визнавали Перуна й Ладу, світ Христової віри промінням крізь хмари поганства пробивався й у наші країни. Київ стався колискою Христової віри. В тому місті Святі Лавру заснували та в її стінах зібрали багато вчених. Лавра в особах ченців - учених світ Христової віри несла й нашу країну від темряви поганської очистила й спасла. Ченці дотерли й до наших надбужанських сторін, навідались вони й до яблочинських гаїв.

Ігумен Лаври ченців благословив і виправив їх із столиці на святий, великий і трудний чин.

— Ідіть у світ Божий! Світло віри несіть! Несіть Божу потіху, несіть правдиву віру й до панської палати й до бідної сільської хати!

Святе було для ченців слово ігумена. — Послух — це слава ченців. Святе діло голошення Христової науки! Апостольська праця готовила їм світлий і пишний вінок слави. Ченці-проповідники спішили, як женці на золоте жниво.

Терпіли ченці голод, зимно, слоту, але все дальше зі Сходу йшли, їх усюди радісно вітали й гостили — предки наші вірили, що разом із гостями Бог і Святі до хати входили й здоровля та щастя господарям приносили. І до Яблочина ченці прийшли й упорядкування манастиря принесли.

* * *

Над Бугом капличку ченці знайшли з чудотворним образом Преподобного Онуфрія на стіні. При ній кілька ченців жило, кожний по свойому, як розуміли.

— Дякуємо Тобі, Боже! Що ми образ Святого й при ньому побожних людей знайшли, допоможи нам, Боже, і Преподобний Онуфріє, правдивий і дійсний чин монашеський завести. Щоб він світив людям, як сонце на небі, щоб світ і тепло золотим і ласкавим промінням християнам посилав та їх серця й душі огрівав. Нехай ласка Твоя найсвятіша й Матери Сина Твого з Святими над манастиром завсіди спочиває; нехай образ Преподобного сяє й всім вірним допомагає. В біді й нещасті, щоб люди під стріхою манастиря ласку й втіху знаходили й свої вдячні молитви й жер-

тву Богові приносили. А віра Православна, щоб тут вічно сяла й панувала й ніколи її наука в манастирі, щоб не замовкала.

Предвічний Боже! до нашого моління ухо своє нахили й початки нашої праці в добрий час поблагослови. Ми Тебе просимо, ми Тебе благаємо, до Тебе з повною вірою й надією свої благання засилаємо. Боже! нас вислухай і благослови й в добрий час нам поможи.

*
* *

Коли манастир був уже впорядкований, одного дня Преподобний Онуфрій в повітрі народові зявився й щиро молився за бідних й обездолених. З того часу в манастирі чуда зачалися...

*
* *

В той час, як манастир розроставсь й багатів, розбишаки на нього нападали, захоплювали речі й документи, ченців зневажали чином і словом. Схизматиками православних називали, гірш жидів, турків і татарів їх зневажали, і, врешті-решт, церкву в манастирі підпалили.

Чернець вартовий, зауваживши пожежу, вдарив у дзвони, ворогів налякав, і тільки чудом від пожежі манастир врятували...

В середині церкви вогонь у попіл усе обернув, тільки образів Пречистої й Преподобного Онуфрія не доторкнувсь. Образи не тільки не почорніли й не обгоріли, навпаки ще ясніші сталися.

Ченці, побачивши таке незвичайне чудо, склонили коліна й голови свої побожно схилили.

— Чудо Боже! — всі закричали.

*
* *

Вороги, довідавшись про чудо, ще гірш зачали переслідувати й гнобити манастир.

Ченці йшли втішно на тортури й муки, підіймаючи до неба свої скривавлені руки.

В решті-решт запанувала ляцька рука. Вона манастир в Яблочині в духовні кайдани закувала. Мури з костелів та уніятських церков навколо збудувала, до манастиря народу нашого не впускала. Гнобленням думала манастир покорити й своїх ченців у ньому поселити. Преподобний Онуфрій до загибелі віри Православної і манастиря не допустив, і гордих ворогів жорстоко покарав.

І тепер, брати, тяжкі часи прийшли. Будемо Бога й Преподобного просити, і Пречисту благати, щоб манастир і віру врятували.

Ігумен закінчив і тяжко зідхнув.

*
* *

Вислухавши оповідання ігумена, манастирська братія дала обітницю:

— Віру православну за прикладом прастарих часів берегти, манастир пильнувати, ворогів не боятись, а коли цього вимагала би потреба, навіть життя своє віддати за ці два найдорожчі й найцінніші скарби наші. Щоб обітниця ця не була даремним словом, вони таку присягу в церкві перед вівтарем Божим і чудотворними образами Божої Матери й Преподобного Онуфрія урочисто склали.

*
* *

Молоденький чернець з великою увагою оповідання старця вислухав і запитав:

— Що мені робити й як жити?

— Що робити та як жити? Ти мене питаєш! За прикладом старих манастирських часів іди Богу і Його Святим вірно й щиро служити, віри до

кінця життя не ламай, про щастя манастиря щиро й завсіди памятай. Ось, тобі простий шлях до життя. Він тебе спасе.

Слова старця глибоко в душу молодого ченця запали й дали в його житті добрі овочі.

*
* *

Хто манастиря в Яблочині не знає, нехай сам там побуває; нехай напється води живої з криниці духовної, святої. Там душу очистить. Серце заспокоїть.

*
* *

ВРЯТУВАННЯ ХОЛМА

Тяжкі і жахливі часи переживали мешканці нашої країни. Татари — дикий нарід, вийшовши з далеких степів Азії, як темна хмара, як сарана, посувалися на наші землі. Все, що попадалося їм під руки, руйнували, нищили, палили й рубали своїми кривими шаблюками. Нікого й нічого вони не шкодували.

Полилась струмками тепла кров наших предків. Широкі простори наших рідних земель були вкриті стосами людських трупів. Полягло багато князів, полягли княжі дружини, квіт нашої молоді, Дніпро й Дністер, Буг і Прут, Стрий і Бистриця, Сян і Вепр червоніли кровю.

Наша країна становила першу стіну, що захищала Европу й цілий християнський світ перед наїздами дикунів. Бог зна, що було б, якщо перед Европою не лежали українські землі, що вславилися своїми смілими борцями, яких цвіт падав першим підчас цих наїздів. Коли б не груди наших багатирів, то хто зна, чи в цілій Европі не засіяв би магометанський півмісяць над Святим Хрестом?! Наша земля дійсно і справедливо повинна називатися першим муром і стіною християнства.

Жахливі й сумні вістки про наближення татар, мов морські хвилі, досягли й до Холма.

Довідавшись про небезпеку, що загрожувала нашій країні і столичному її місту, боярство з свої-

ми дружинами поспішало до нього з усіх околиць, щоб вірно стати біля міста і звідси обороняти столицю.

Князь сам давав накази своїм ратям. Села й міста падали жертвою татарського нападу. Не встоялися міста, навіть укріплені. Мешканці покидали свої оселі й маєтки та тікали. Вони ховалися серед недоступних болот, заростів, трясовиць, тікали в гори, закопавши свої дорогоцінності.

Летом блискавиці рознеслась вістка про зруйнування сусіднього міста Угровеська. Татари все

передавали вогневі й мечеві. Земля спливала кров'ю, а небо в ночі палахкотіло від пожеж, а в день ховалося в хмарах чорного диму. Рятунку чекати не було звідкіля. Одна надія була на Бога та Його Пренайсвятішу Матір, що перебувала в соборі в свойому чудесному образі. День і ніч всі молилися, відправляючи молебні й благали Пречисту заступитись і допомогти.

*
* *

Сходило сонце в кривавому морі вогню, коли показалися перші татарські загони в околицях Холма. З холмської гори видно було, як їх незчисленні полчища на малих міцних конях, з дикими жовтими обличчями, скісними очима, плоскими носами, низькими чолами, у великих баранячих шапках, з затроєними стрілами в колчанах за плечами, з кривими шаблюками та арканами, підганяючи канчуками перед собою отари різної загарбаної худоби й коней, з тисячами звязаних докупи, в різному віці, безборонних чоловіків, жінок, парубків і дівчат, посувалися поволі, зарозуміло, грізно, мов та страшна вогнева лявіна, або чорна хмара, що несе з собою грім і блискавицю.

До міста долітав страшенний, зловіщий шум: тупотіли коні, мичала худоба, скрипіли вози, кричали люди, а в повітрі лунало крякання чорних круків і ворін, що летіли за татарами, чуючи кров і трупи. Блакитне небо на обрії й золоте сонце закрили хмари куряви та дим від пожарів.

В Холмі один тільки жах. У церквах і соборі Пречистої зідхання, моління й плач, злившися в одне могутнє благання, несуться до святих небес.

*
* *

Назустріч сходячому сонцю, що заграло промінням на золотих банях собору й церкви, а також —

назустріч татарам, на гору вийшов хрестний хід на чолі з владикою. Несли чудотворний образ Холмської Божої Матери. Перед ним йшли дві княжні, доньки князя Данила Романовича, з свічками ярого воску. Хрестний хід обходив місто. Владика кропив військо і стіни міста святою водою. Вірні зустрічали святиню на колінах, з руками піднятими до неба й могутнім благанням:

— Пречистая Мати! не дай пропасти!

На східній стіні міста, на очах татар, хрестний хід зупинився. Владика, впавши на коліна перед образом Пречистої, голосно прочитав молитву. Дві княжні, наблизившися до образа Пречистої, заприсягли врочисто перед ним і всім народом, що приймають янгольський чин чернечий і будуть день і ніч молити Бога і Його Матір, щоб спасла місто від татарської руїни. В мент, коли княжні, складаючи присягу, стояли з піднятими догори пальцями, задзичали перші татарські стріли над їх головами. Всі тяжко зідхнули і, перехрестившись, заспівали:

— Пресвятая Богородице, спаси нас!

*
* *

Боярство й дружина не відступали від стін міста. Княжий воєвода був всюди: сам за всім доглядав, давав накази, підбадьорював, тішив усіх, — словом, кермував обороною міста. А дві княжні-чернички стояли на стіні міста на колінах з піднятими догори руками і благали Пречисту ласки й спасення. Мешканці Холма, бачучи таку щиру й гарячу молитву черничок, підбадьорювалися, підіймалися на духові й були глибоко переконані, що Пречиста за молитвами їх спасе місто.

*
* *

В околицях міста кров ллялась рікою. Татари різали, забирали, мордували всіх нещадно. Хто не

встиг утекти й сховатися, тих грабували і все палили.

Палав і жіночий манастир на Дівочій горі. Плакали всі невтішно в Холмі, коли побачили чорний дим над манастирем, що величезним стовбом підіймався до неба, а долі бушувала вогнева стихія, обертаючи все, що їй попадало, у вугілля й попіл.

Татари під стінами твердині. Здобути її тяжко. А дві чернички-княжні на стінах стоять і Пречисту благають. Раптом сірий туман на гору став налягати та її з усіх боків отуляти.

На другий день, вранці, з пронизуючим криком і зойком, кинулися перші татарські полчища на шанці фортеці. Хмари затроєних стріл прорізали повітря. В різних місцях піднялися густі чорні хмари задушливого диму: татари запалили передмістя.

Залунав крик і зойк. Мов пекло заворушилося й завило.Серед цього пекольного шуму засвистали тисячі нових затроєних стріл і посипалися до міста, за ними кинулися до стін твердині цілі хмари татар.

— Боже! Пречиста Діво, спаси нас! — було відповіддю на татарський крик. А холмські дзвони вдарили в страшливу тривогу, мов би зловіща янгольська труба перед страшним Божим Судом. В повітрі пахло згарищами й теплою людською кровю.

— Чудо! Татари відхлинули від міста Холма: на них раптом напав якийсь невідомий страх.

Хан, що стояв на сусідньому узгірю і кермував облогою міста, з жахом закричав:

— Холм городок — під небеса висок!

Татари, пограбувавши сусідні села, з поспіхом відступили від міста й пішли дальше, мов гураган.

*
* *

Був тихий, погідний літній вечір, коли татари відійшли від Холма. Проміння сонця ще грало на блакиті неба, а зі сходу освітив його ясний, повно-

лиций, ввічливий, усміхнений місяць. Нараз зпоза лип і кущів залунало тьо-ох, тьо-х і замовкло, а далі по садах залунала люба, сердешна, вечірня колисанка соловейка — йому відповіли з інших місць і садів тисячі трелів. Всі вони злилися в один могутній спів, в одну чудову гармонійну мелодію.

По хвилині в ту янгольську милозвучну, гармонійну, тиху молитву пташини вплелися нові мелодійні звуки дзвонів, а їх тони додавали ще кращих чарів тій літній ночі.

Це був дзвін із собора Пречистої. З собора виходив величній, могутній хрестний хід на чолі з чудесним образом Пречистої. Несли його чернички-княжні. Згуки дорогоцінних дзвонів плили широкою хвилею й розливалися в безодних просторах небесних, у блакиті погідньої літньої місячної ночі й по багатих долинах і рівнинах нашої країни.

Дзвони радісно скликали живих на загальне вдячне моління, і плакали по замордованих і забитих.

*
* *

Молитва, зідхання, плач і спів вдячности на Холмській горі неслися разом із звуками дзвонів і тьохканням соловейків до престола Всевишнього, біля якого стояла наша Мати Пречиста, Опікунка Холмського народа, що благала Предвічну Дитину Свою — за нашу країну.

*
* *

ЧЕРНИЧКА

Темрява ночі оповила грішну землю. Небо заволікли густі, сірі хмари. Над манастирем запанувала свята тиша.

У затишній келії, перед образом Христа в терновому вінку тьмяно освіченого лямпкою, щиро й гаряче молилася молода черничка чудової краси і вроди.

Її молитва повна віри й надії, як молитва святого, як дим кадила, неслася до престола небесного Творця.

Черничка молила Бога про дарування гріхів, благала про спасення душ віруючих урятованої Батьківщини.

В келії тиша. Тільки шепотіння чернички нарушує її. Вогонь в лямпці дриготить.

* * *

Не завсіди так щиро молилася сестра Марта, не завсіди мешкала вона у келії тихій. Був час, коли вона, дочка князя, упокорювала серця княжат і не була байдужньою до багатств цього світа. Минуло кілька літ. Черничка забула про те, вона нині байдужа до всього.

* * *

А був час, коли вона любила світ, коли вона страждала, коли думала, що стративши на війні з татарами коханого княжича - нареченого, вона стратила все, і життя для неї вже не мало ніякого значіння, ніякої ціни.

Не багато часу минулого з тої пори, коли вона, бачучи нещасну Батьківщину в страшенній небезпеці, зважилась дати обітницю йти в чернички. І в той час, коли батько - князь запекло відбивав ворожі напади на місто Червень, княжна Марія день і ніч на міській стіні благала й молила Пречисту про спасення міста й несла лікарську поміч раненим воякам, доки смертельно не захворіла. Хороба прикувала її до ліжка. Вже смерть чекала на неї, але Бог судив інакше, — вона не вмерла.

*
* *

Довго княжна боролася зі смертю. Довго без памяти лежала вона в маячці, кличучи до себе маму.

Мати цілий час не відходила від хворої. Вона саможертвенно, як тільки вміють це робити матері, доглядала свою улюблену дочку.

Не спала мати по ночах, прислуховуючись до зідхання доні, давала їй пити, клала лід до голови, щоб заспокоїти розпалений мозок, але притомність не вертала до Марусі.

Одноманітно проходили дні за днями. Довший час Маруся знаходилася між життям і смертю.

Одного разу, вночі хвора прокинулася. Свідомість повернула до неї. Вона мов би проснулась після довшого сну.

*
* *

Що це? Шепотіння? Молитва! Хто ж це молиться? Хто вимовляє її імя? Хто блага у Творця для неї життя? Хто молить Пречисту за її здоровля?

Маруся відчиняє очі. Підоймається на ліктях. Вона бачить, як перед образом тьмано освіченим лямпкою, на колінах стоїть її матір.

Вона чує виразно молитву її.

— Боже Всесильний, Всемогутній і Милостивий, вислухай мене, прихились до моєї молитви і спаси, збережи і помилуй Марію, слугу Твою.

Дай їй силу, дай їй змогу стати перед Тобою посередницею і молитовницею за нас грішних, за нашу батьківщину, за наш нарід знедолений! Дай її сили!... Підойми її з ліжка. Віджени від неї люту смерть. Пішли їй здоровля...

— Мамо! Мамуньцю! — вигукнула Маруся.

— Мамо! Ви вимолили мені життя, від сьогодні воно належить не мені й не вам, а Тому, хто його урятував і хто спас і урятував Червень і батьківщину. Я йду в чернички, у манастир за Гучвою. Там я в святій тиші і спокою манастиря віддам себе на жертву Творцеві і Його Пренайсвятішій Матері, Опікунці нашій, віддамся під Її святу покрову.

*

* *

Сестра Марта молиться і щира, гаряча її молитва виривається у відчинене вікно. Її підхоплює тихий, ніжний вітер ночі й несе, несе в безмежні простори небесної блакиті до престолу Всевишнього.

Тьмано горить лямпочка перед образом Христа в терновому вінку. Хмарки, як пух в повітрі, неслися в невідомі країни. Блимаюче проміння зірок почало прориватися через хмарки й непомітно підкрадатися до келії черички й в рештірешт заграло в краплях роси віконних квіток.

А там, на корчі калини, недалечко від валів прастарого Червеня, щебетав ніжно соловейко пісню Творцеві: »Тьо-хх! Тьо-ох! Тьо-ох!«

*

* *

РІЗДВЯНА НІЧ

Була люта, морозна зима. Падав сніг. Буйний вітер замітав усі дороги й стежки, поля й сіножаті та врешті-решт покрив землю білим- білим полотном.

Такої зими ніхто не памятав на Холмщині.

Було навечеря Різдва Христового, Свят-Вечір.

В домі Семена всі повставали досвіта. Всіх очікувала праця. Господиня заходилася біля тіста, господар з сином поралися біля господарки на дворі. Один тільки старий дідуньо, білий як голуб, лежав на лавці під піччю з маленькими внуками, що спокійно спали й через сон усміхалися.

— Дивись, доню,— заговорив дідуньо до дочки, — як Івась та Галя усміхаються, певно їм щось сниться.

— Тату! Не зачіпайте їх, нехай сплять, а то як позриваються, то вже роботи з ними не буде.

— Не бійся, не бійся, вони сплять, а тільки їм напевно приснився маленький Христос, а може і Свят-Вечір сниться з варениками, книшами, кутею та узваром, що їх дозволила їм їсти різдвяна зірка, — з усмішком сказав дідуньо.

*
* *

День пройшов, мов сон. Наспів різдвяний вечір. Чорна хмара знову насунула на Холмщину. Зірки немає. Вона не блимає. А діти все ждуть та вибігають на двір подивитися, чи нема її.

— Де ж вона? Коли вона засяє на небі? — питають внуки дідуся.

— Внучки мої кохані, видно ми грішні, що Христос - Дитина нам зірки не посилає, бо то зірка не є звичайна, то зірка особлива, Різдвяна. Сам Бог її тільки раз до року запалює для нас.

А за вікном вила, свистала й казилася хуртовина.

Семен приніс сніп, а Володко сіно. Всі причепурилися. Сніп стоїть у куті, сіно на столі накрите білою, як сніг, скатертю, а під столом лежить солома.

Івась, що хвилини вибігав на двір, щоб побачити різдвяну зірку, а її все нема та й нема.

— А ну! побіжім обоє, — сказала Галя і, вхопивши Івася за рукав, потягнула його до сіней.

— Зірка, зірка! — закричали діти від радощів і з великим гамором вбігли до хати, а за ними вкотилися до хати, клубочучись баввани сірого пару.

— Що ви там галасуєте та говорите неправду? — обізвався батько.

— Тату! Направду зірка на небі блимає! Така ясна, така приємна, така ввічлива, як наша мати.

Семен вийшов із хати і, повернувши назад, радісно сказав:

— Дійсно випогодилося і стихло. Слава Богу, можна буде хоч до церковці поїхати.

*
* *

Почали вечеряти. Діти, зголоднівши, похапцем їли. Всі були веселі й щасливі. Залунали колядки. Один тільки дідуньо вечеряв мало та замислено. По його обличчі розіллялася якась туга, а в глибині його очей таємно ховався смуток.

— Дідуню! Нам так весело, а ви чогось сумуєте? — запитав маленький Івась, і в один мент,

скочивши до діда на коліна, став своїми рученятами обіймати білу голову дідуся й цілувати його в уста й руки. Дід пригорнув внука і, поцілувавши його в голівку, сказав:

— Івасю, мій коханий! Внучку мій милий, ти питаєш мене, чого я такий сумний? А чого ж мені радіти нині, коли Христос-Дитина і Його Матір, а навіть і люди розгнівалися на нас, кривдять нас. Невже ж ми найгірші з усіх людей?!

— А хто вас, дідуньо, скривдив? Скажіть, може я вам поможу.

— Ти чув, що тато сказали, коли випогодилося, то вони поїдуть до церкви на Службу Божу. Церкву маємо у селі, але вона замкнена, і ми не маємо права молитися в ній. Якже ж мені не сумувати, поїхати до церкви не можу, бо й одежі теплої не маю й далеко та й усі не можемо їхати з дому, а коли була би церква в селі відчинена, то й я й ти, Івасю, пішли б до церкви...

Замовк дідуньо. Схилив голову на груди, і знов по його обличчі розіллявся безмежній сум.

*
* *

— Пора спати, коли збираєтеся їхати до церкви, — відізвався дідуньо. — Біда воно й їхати буде: сніг дорогу замів, буде тяжко їхати та йти.

— Дав би Бог тільки погоду, щоб не було сніговії, — відізвався Семен.

— Помаленько заїдемо якось.

— А коли почнеться Всеношна? — запитав дід.

— Рівно в північі, — відповіла невістка.

Діти, бавлячися на соломі під столом, позасипляли. Їм снилися чудові, святі сни. Промінь зірки різдвяної ввічливо впадав до хати через напів замерзле вікно. Полягали спати і старші. Запану-

вала свята тиша в хаті. Всі спали. Один тільки дідуньо не спав і з нетерпливістю чекав півночі.

— Вставайте! — гукнув дідуньо. — Кавалок їхати, дорога кепська.

Семен з жінкою та Володком як стій зібралися й поїхали. Старий дідуньо залишився з унучками сам. Він перехрестив відїзджаючих, тяжко зідхнув, встав, сів на лавці й міцно, міцно задумався.

— Піду! — голосно сказав старий. Озувся, вдягнувся в старий витертий кожух, накрив внуків і, перехрестивши їх, вийшов з хати. Погідне небо було засіяне безліччю блимаючих зірок. Всі вони немов би усміхалися старцеві. Дідуньо став прислуховуватися.

— Що це? Гай шумить? Зривається вітер? Хоч би щасливо заїхали до церкви! Боже! Боже! Церква в селі й мусиш її минати, а на десяте село їхати Богу молитись. Защо, Боже, нас караєш? Дідуньо замкнув двері й поквапно вийшов на вулицю. Там було тихо й пусто. По середині села стояла замкнена церква. Дідуньо направився до церкви. Біля церкви панувала свята тиша. Над нею весело блимала різдвяна зірка. На східках церкви впав дідуньо навколішки й плакав як дитина. Молився він Народженому Христові й колядував Йому. Нагадав собі дитячі літа, коли то він у церкві молився, і сумно, сумно стало йому, і він знову плакав і молився Народженому Христові, щоб змилувався над Холмщиною й її народом.

Не завважив дідуньо, як чорна хмара насувала зі сходу. Вітер зміцнювався. Снігом мело. Почалась завірюха. Не видно Божого світу, став старий, руки заломив та й заголосив:

— Боже! Боже! Христе Народжений! Спаси їх, допровади до церкви всіх, хто поїхав чи пішов зустрічати Дитину - Христа.

Завірюха лютувала. Всі дороги замітала, а по них люди йшли та їхали до церкви. Люди з дороги збивались. По полях блукали. В гаях темних замерзали. В заметілях сніжних тонули. З сил вибивались, потом обливались.

— Ми збились із дороги, — спокійно сказав Семен. Дороги нема. Де ми, я не знаю. Боже, борони, щоб не вїхати до Буга. На конях стала піна. Вони вже втомились. Що робити? Куди їхати?

Вітер дув, як скажений. Нічого не видно. Врешті-решт коні стали. Вже снігом сані замітає. Всі моляться.

— Господи, коли ж задзвонять, або коли стане дніти?

— Бам-дам-дам! — залунало в повітрі.

Всі перехрестились і легче зідхнули.

Коні якось інстинктовно здрігнулись, шарпнулися вперед і поїхали на згук дзвона, а він усе гудів, плакав, галасував: баммм-бамм-баммм. Його згук усіх розсіяних і заблуджених скликав, збирав, від неминучої смерти рятував. А вітер ще гірше рвав, мів і казився.

*
* *

Церква купалася в морі вогнів, коли Семен із жінкою та сином увійшли до неї. Вона ще була майже порожня. Але двері її що хвилини відчинялися. Всі з жахом питалися один одного, як приїхали, чи прийшли до церкви, та всі розказували, як вони блукали. У всіх ставало питання, чи всі дісталися до церкви, хто приїхав чи прийшов до неї? Чи хто не замерз у дорозі? Чи не заїхав до Буга? Але ніхто не міг дати вичерпної відповіді на ці питання. Відповідь одержали всі тільки тоді, коли повернулися до села й недорахувалися старої Палашки, яку знайшли заметену снігом під старою грушкою, і старого Максима, засипаного в глиниськах. Вони збилися з дороги, блукали, блукали, сіли спочивати і... спочили на віки.

Коли старенький дідуньо довідався про смерть Палашки та Максима, пішов віддати останній поклін і помолитися за їх душі.

— Йшли до церкви Христа вітати, а своя церква, їх рідна мати, стоїть замкнена. Вони ж її будували, за неї панщину відбували, криваві гроші складали. Боже! Боже! Зглянься на наші муки!

Кожного року в ніч Різдвяну біля замкнених церков на Холмщині чути притишені розмови на вулицях сіл:

— Народженого Христа до церкви не впускають. Люди перед Ним вертеп Його замикають.

Свята родина по степах блукає. В кожній бідній хаті вона нічліг має. Люди, люди грішні! Пора схаменутись і церковці Божі вже час відчинити. Пора вже притулок Народженому дати й в церквах замкнених Його привітати...

*

*   *

ТРИ ЗОЛОТІ ЧЕРВІНЦІ

Коли Янгол Божий звістив старцеві Йосифові, що цар Ірод бажає вбити Дитину-Христа, він зараз же встав, взяв Матір Його та Ісуса і спішно виїхав із Вифлеєму.

Взяв Праведний Йосиф з собою і ці три золоті червінці, що їх принесли Ісусові царі зі Сходу. Була темна ніч.

Темрява ночі сховала втікачів. Осел швидко біг. Янгол вказував дорогу. Мати молилась, Дитина - Христос спав. Йосиф їх всіх пильнував і доглядав. Схід сонця зустрінув Святих мандрівників біля Хевронських гір.

В одній із печер цих гір мешкав нещасний чоловік хворий на проказу. Таким хворим не вільно було мешкати близько людей. Коли прокажений почув, що підходять люди до його печери, він вийшов їм назустріч, щоб побачити, хто їде та попередити, щоб не входив ніхто до нього. Побачивши Святих мандрівників, він був дуже здивований і переконаний, що це мандрівники не звичайні. Ісус Христос був оточений сяйвом святого небесного проміння, а на обличчях Матері та опікуна відбивалися милосердя, покора й щирість. Все це підбадьорювало нещасного й він, підійшовши ближче до Святої Родини, заголосив:

— Бачу, що ви Святі Люди. Будьте милостиві для мене нещасного й грішного!

Ісус, почувши голос прокаженого, прокинувся й витягнув рученята до нещасного, дивлячись на Матір. Найсвятіша Марія сказала Йосифові закликати прокаженого. Нещасний підійшов, а Йо-

сиф дав йому золотого червінця, бо він зрозумів, що така була воля Святої Дитини. Ісус усміхнувшись, доторкнувся ручкою до чола прокаженого, і він вмент став здоровий. Чоловік цей називався Симоном. За золото, одержане від Йосифа, він розбагатів і жив у Витанії. Він то й прийняв після у себе Ісуса Христа. В його домі Марія Маґдалина помазала ноги Його дорогоцінним миром і витерла їх своїм волоссям.

Свята Родина мандрувала дальше. Підійшли вони до Синая.

Тут Св. Йосиф задержався, щоб відпочити. Пречиста Діва Марія з Предвічною Дитиною сіла на камені. Св. Йосиф спалив кілька зерен кадила, що його принесли царі, і просив Бога, щоб Він дальше опікувався Святою Родиною. Ісус спав. Найсвятіша Мати молилась. Ангели вартували, а осел пасся.

— В цей час підходить до них виснажений, майже голий і босий мандрівник. Став він просити хліба.

По знаку Христа йому дали хліба, одежу й другого червінця. Нещасний розказав Святій Родині, що він син багатого батька, у якого є багато слуг, і всі вони все мають, а він прогуляв усе своє майно, одержане від батька, з злими приятелями. Тепер голим, босим і голодним вертається до батька й хоче йому сказати, що він уже не варт називатися його сином тому, що згрішив перед небом і ним.

Ісус слухав його й, усміхнувшись, витягнув рученята, мов би бажав його благословити й обняти. Але він соромливо склонив свою голову і сказав крізь сльози:

— Я згрішив, але батько простить мені по своєму милосердю.

І пішов блудний син дальше.

*
* *

Свята Родина вже в Єгипті. Проходила Вона недалечко від міста Пелусії. Христос спав.

По дорозі зустрінули чужинця з околиць міста Киринеї. В розмові він розказав, що бажав іти до Єрусалиму, щоб там помолитися та принести жертву Богові, але він дуже бідний хлібороб і не може цього вчинити.

Ісус збудився. Вислухав його і благословив Своєю ручкою. Йосиф дав йому останній червінець. Мандрівник подякував за золото і сказав:

— Господь нехай опікується Вами й береже Вас. Дитина стане Великою у народа. Вона побачить спасіння людей. О, як би я бажав зустрінути ще раз Дитину підчас Її слави!

Киринеянин на одержане золото відправився до Єрусалиму й там залишився жити на завсіди біля нього. Він і там господарював. Його сини, Олександер і Руф, стали учениками Ісуса Христа.

*
* *

Одного разу Киринеянин вертався з поля. Він побачив скаліченого, скривавленого Ісуса, який ніс Свій тяжкий хрест і падав під ним. Він пізнав Христа - Дитину і поміг Йому, Спасителеві світа, занести хрест на Голгофту...

*
* *

ДЕ ЩАСТЯ?

В день Нового Року маленький Семцьо чув, як люди при зустрічі з другими говорили:

— З Новим Роком! З новим щастям!

Ці поздоровлення дуже зацікавили маленького хлопчика, і він, повернувши з церкви додому, запитав матір:

— Що таке щастя, і де воно?

Мати зпочатку не знала, як навіть відповісти на це питання, і сказала:

— Виростеш, синочку, сам пізнаєш, що таке щастя.

— А воно гарне?

— Дуже гарне. Хто має добре щастя, тому добре живеться.

— І я бажав би мати таке щастя. А де його взяти?

— Треба шукати.

— А де його шукати?

— Де шукати? Воно тебе може всюди й завсіди спіткати. Перш за все гарно вчися, там і щастя знайдеш.

— Добре, буду вчитися, але чи щастя прийде до мене?

— Поживемо, побачимо, — відповіла мати.

Син учився добре. Скінчив школу. Мати вже й забула про розмову з сином.

— Мамо! — заговорив одного разу Семцьо. — Отже я вже й школу скінчив, а щастя не бачу.

— Видно воно ще не прийшло до тебе. Поживеш, оженишся, і щастя тебе навістить.

— Я ще малий. Чи дочекаю я женячки й коли це буде? А щастя зараз не маю.

Після цеї розмови Семцьо тільки і чекав того часу, коли він виросте, ожениться і знайде щастя.

Семцьо вже й парубок. Отже він і оженився. Взяв багату жінку. Здавалося, що щастя вже прийшло до нього. Але де ж там. Жінка й багата, й гарна, й розумна, але слабовита.

— Де ж моє щастя? — запитав одного разу син матери.

— Почекай! Ти хотів би, щоб воно зараз до тебе прийшло.

— Та я вже стільки чекаю, а щастя не маю!

— От будуть у тебе діти, вони то напевно тобі й щастя принесуть.

Минув рік. Дітей не має. Жінка хворіє. Семцьо возить її до лікарів та все нічого не помагає. Врешті жінка вмирає.

— Боже мій! Боже! Який я нещасливий: жінка вмерла, господарка підупадає, а щастя не було й не має.

Незабаром умирає й мати.

— От тобі й щастя! От тобі й втіха! Нещасний я, нещасний чоловік! Не маю щастя, не маю долі. Не потрібне воно мені тепер. Бог з ним. Проживу й без нього.

Став Семцьо круглим сиротою сам як палець. Посумував, посумував, махнув на все рукою і почав про щастя забувати.

Одного разу Семцьо був у церкві і чув, як священик читав з Євангелії »Шукайте Царства

Божого і правди Його й усе, що вам потрібно, одержите«.

Задумався Семцьо над цими словами і став шукати Царства Божого в праці чесній і допомозі бідним. Про щастя він уже забув: ніколи було йому думати про нього. Він працював, усім допомагав, Бога не забував, усіх жалував.

Час плив як вода у річці. Семцьо зовсім забув про щастя, і ніколи вже не ставив собі питання про те, де щастя. Було свято Нового Року. Старий Семцьо прийшов до церкви. Коли скінчилася Служба Божа, його на чолі з священиком оточили тісним кільцем парохіяни і стали поздоровляти: З Новим Роком, з новим щастям!... Тут були й жебраки, і господарі, і бідні, і багаті, і знатні, й прості. Всі вони дякували йому за те, що він їх усіх своєю допомогою зробив щасливими, що він їм приніс щастя.

Семцьо мов би прокинувся від сну. Серце в його грудях щасливо билось. Він, положивши руку на нього, сказав усьому оточенню:

— Я сьогодні щасливий. Ціле життя шукав я щастя, і врешті воно радісно бється в моїх і ваших грудях.

*

* *

БЕЗСМЕРТНИК.

Наші степи й поля весною пишно цвітуть різнобарвними червоними, блакитними, жовтими, білими, пахучими квітками, такими гарними і розкішними, що, як сказав Спаситель, „сам Соломон не одягався в своїм багатстві так, як кожна з них". Але ці квітки не довговічні. Восени то тут, то там ми бачимо, як одинокі билинки, на яких гойдаються та шарудять зморщені листочки, іще недавно живих, колись цвітучих, колись пахучих...

Одного разу серед квітів зявилось бажання — не вмірати. Маленькі чудові квітки захотіли бути вічно одягнені різнобарвними небесними убраннями, вічно пахучими... В травневий муслиновий ранок, коли над озерами щебетали й тьохкали соловії, а сонце міцно пригрівало землю, вони широко відчинили свої делікатні листочки і почали щиро молитись Богові та посилати свої благання до неба. Квітки благали Всемогучого Бога, щоб Він дав їм вічне життя — ясне, радісне та втішне, як їх муслиновий одяг, як їх пахощі. Й одержали вони відповідь — з далекого, високого, блакитного неба: —

— Хто бажає бути безсмертним, нехай добровільно, в своїй всій вроді життєвій — вмре. Добровільно померший задля вроди та безсмертя буде безсмертним!...

Так говорив Всемогутній Бог з далекого блакитного неба. І квіти схилилися перед Божествен-

ними словами — правдивими, вічними та повними таємничости.

Хто бажає бути безсмертним, нехай вмре задля безсмертя!

Для багатьох це було незрозуміло і тяжко. Вмерти! У легких, світлих, пахучих одягах вмерти! Вмерти та не бачити блакитного неба, не золотитися та блищати під пекучим соняшним промінням, не вмиватися ніжною, свіжою, благодійною росою!

Сумно та лячно вмирати! — Багато квіток відмовилось.

Під далекою блакиттю обрію, під високим, безмежнім небом — з промінним сонцем і сумними зірками ночі, під срібною росою та вогким степовим вітром вони забули, що мріяли колись про вічне незмінне життя.

— Не бажаємо вмирати!...

Прийшла осінь і вони вмирали... Маленькі билинки з сухими листочками, як і раніш стояли на степу, як могилки...

Але не всі відмовилися від таємничого, повного величі та страждання безсмертя.

В степу біля дороги, майже під самою межею, росли скромні, нікому незнайомі квітки. Ці маленькі скромні квітки погодилися добровільно вмерти — задля безсмертя. І — вмерли.

Їх легкий, як крильця метелика, одяг, нараз стверд, зберігши всі свої фарби і всю вроду. І пахучість, як дорогоцінний камінь, завмерла над ним у повітрі.

Вмерлі — стали безсмертні. Приходила осінь, а за нею падали широкими плахтами снігові зірки, проносився жорстокий вихор та з корінням вирівав маленькі квітки, пекло нещадно липневе сонце, — вони завсіди були однакові: яскраві, пахучі, ввічливо - шепчучі . . .

Коли мама спускала до темної могили маленьку домовинку, вона клала на кохану рідну голівку вінок із скромних безсмертників-квіток. Ці квітки — символ її кохання та нашого вічного життя, де вона зустрінеться з своєю укоханою дитиною . . .

Коли наречена розлучувалася на довший час із своїм нареченим, перед від'їздом у далекі сторони, вона дарувала йому скромні безсмертні квітки: нехай їх кохання буде таке ж вічне, як ці квітки . . .

За незмінність люди назвали цю квітку: — Безсмертник.

*

* *

БІЛА ЛІЛЕЯ

Умирала Настя, молода дівчина, сестра злого і недоброго Семена - пяниці. Вона дістала сухоти, і ось уже рік борикається з ними. Її лічили різні лікарі, лічили різними ліками, але ніхто й ніщо не допомогло нещасній. Мати Настина кидалася за порадою до знахарів і шептух. Робила все, що їй тільки радили. Але ні в кого не знаходила допомоги для своєї коханої доні. Хвора лежала під вікном у тісній хаті. Там вона скоротала своє дитинство, там підточила її страшна слабість, тільки вступила вона на поріг своєї молодости.

Коло постелі хворої сиділа на ослоні мати, пов на скорботи, а біля неї стояли дві подруги Насті. Вони з жалем дивилися на бліде, худе обличчя вмираючої та без перестанку плакали, обтираючи фартухами свої вогкі від сліз очі.

— Сьогодні Насті зовсім кепсько, — казала мати.— Очевидячки, не дочекає вона й затрішнього свята. Видно, прийдеться їй померти саме у Великодні Свята. Люди кажуть, що щасливі ті, які вмирають в таку пору святу. Але мені як?.. Що ти, доню, робиш? На кого мене покидаєш? Хто закриє мої очі? Хто спорядить мені домовину? — вела далі мати, звертаючись до недужої. — Хто посадить барвінок чи калину на моїй могилі? Лілеє моя біла, нащо так ти гарно розцвіла? Невже ж для того, щоб зівянути навіки?...

Хвора вже зраня була непритомна, хоч вираз блідого обличчя вказував, що свідомість не зовсім її залишила. Обличчя її лише часто мінялося. Воно виявляло то гнів, то здивування, то жах, то радість. В один мент, коли на обличчі хворої відбився гнів, одна з товаришок скрикнула:

— Дивіться, яка вона гарна! Такою я бачила її хіба тоді, коли вона докоряла пяного Семена.

І дійсно, вмираюча була гарна, її біловоскове обличчя нагадувало квітку білої лілеї, що перед нею і найпишніші квітки бліднуть, наче стидаючись своїх яскравих барв.

Мати тяжко зідхнула, покивала головою та й заговорила знову:

— Видно, що й в цю хвилину вона думає про бідних, яких любила обділяти. Будь спокійна, моя кохана дитино, я твоїх бідних не забуду. Не хвилюйся турботами про них.

При тих словах матері на обличчі хворої відбилася радість і заспокоєння. Хвора розплющила очі і, вглядівши схилену матір над постіллю, слабою рукою притягнула її до себе.

— Гриць... — прошептала вмираюча так тихо, що мати ледве могла розібрати, про кого сказала.

Але недужа зібрала всі свої сили, які ще мала, і знов прошептала:

— Не забудьте Гриця!

А при тому кинула свій погляд на матір, бажаючи переконатися, чи її зрозуміє. Коли ж побачила, що мати відповідає згодою, одкинулась на подушку й знову почала тяжко дихати.

Перед вечором священик святив паски на селі. Він навідався і до Насті. Хвора дуже зраділа та побажала висповідатися.

Прийшла велика ніч. Свята ніч, в яку Христос, Цар Правди й Любови, Своїм воскресенням переміг смерть і відчинив любячим Його двері небесного раю. На вулиці було чути гамір.

— Нарід іде до церкви, — з тяжким зідханням заговорила мати. — Іди й ти, Ганю, — звернулася до Настиної подруги, що все ще сиділа коло постелі хворої, — я вже сама зостануся з нею.

— Ні, дозвольте мені бути біля Насті. Я минулого року разом з Настею Великодню ніч провела, хочу й тепер бути з нею. На це, тітечко, дозвольте

Голос Гані здрігнув, обірвався, а краплі сліз, як перлинки, впали на руку Насті.

Хвора прийшла до себе.

Вона кинула свій проникливий погляд на товаришку й поманила її пальцем до себе.

— Чого ти плачеш? — спитала подруга.

— Я плачу? — попробувала ця заперечити, але не вдержалася й ще сильніше почала плакати.

— Не плач!... Твої сльози мені... не поможуть... Я знаю, що ти... любила мене... Господь за це тебе нагородить... Я сьогодні, — зупинилась особливо довго на тому слові, — вмру, а в мене до тебе є дві просьбі. Але чи виконаєш їх?

— Виконаю, для тебе виконаю!

— Коли так, то слухай, — схвильовано та ще помаліше почала говорити Настя. — Я скоро помру, спокійно помру, але одне тільки тривожить... мій спокій: мати залишаються сиротою... Як вони, бідні, будуть жити з Семеном?... Він їх знищить, передчасно... в могилу зажене... Врозуми Семена.

Настя трохи піднялася на подушках і стала тяжко дихати, втомлена розмовою.

Мовчали... Аж з дзвіниці залунав радісний дзвін. Як поцілунок матери на обличчі дитини, про-

лунав той дзвін. Всі перехристилися. Хвора також, як слід, положила на собі хреста: притомність і сила знову повернулись до неї. Хвора проказала:

— Я зовсім здорова. Коли б тільки було чим дихати... Повітря, повітря...

Одчинили вікно. Груди хворої високо зносилися. Очі світилися якимсь неземним світлом. Обличчя її в цей мент нагадувало розцвілу білу лілею.

— Чому... Семена... нема? — тихо, але виразно спитала Настя. — Я йому дещо хотіла сказати...

Післали по Семена. Пройшло кілька хвилин. На вулиці почулися скапливі кроки. Хтось ішов, хтось

біг. Гомоніли люди, — то повертали з церкви. Аж обличчя. Насті враз засяло якоюсь небесною втіхою... І її не стало.

Хата здрігнулася від розпачливого плачу матери. І в той мент не ввійшов, а влетів до хати Семен.

— З Святом здорові будьте, — проказав.

Але вглядівши на очах матері сльози, заголосив:

— Сестро, сестро! що ти наробила? На кого нас покинула? — і припав до холодіючого обличчя Насті.

А далі почав мертву рухати, неначе хотів розбудити. Але Настя лежала непорушна.

Настю ховала уся парохія. Смерть її в Великодню ніч, випадок із Семеном, що заплакав по сестрі, остання воля небіжки, переказана Гані, — пригорнули увагу людей до нещастя вдови, і кожний хотів піти за домовиною Насті на кладовище... А в сороковий день по смерти Насті — Семен і Ганя молилися на могилі померщої та посадили на ній білу лілею...

І почали з цього часу люди в селі згадувати про добру дівчину Настю, коли бачили білу лілею. І нагадувало від того дня людям у селі білу лілею імя доброї дівчини Насті. І народилася поміж людьми у такий спосіб легенда про дівчину Настю, що, померши у ніч Великодню, похована, стала білою лілеєю. . .

*

* *

ДЕТЛИК.

Колись Детлик був чоловіком. Був вільним козаком з предвіку. Він панщини не робив. Вільним паном собі жив. На ворогів козак ходив й нещадно ляхів бив.

Біс спокусив молодого та ще до того й дурного: він шляхтянку покохав. Про це з товариства ніхто нічого не знав.

Козак відчував провину свою. Вона мстилася на ньому самому. Але кохав й любив, нічого не говорив.

Але товариші почали на нього вважати; стали за ним пильно слідкувати. Аж одного разу піймали козака у вельможного шляхтича.

Зібралася рада товаришів — вірних народніх синів. Стали радити, судити, яким чином козака від шляхтянки відбити. Радили й те й це, й розумне й дурне, врешті-решт всі сказали й таке признали:

— Козаче! польку покинь! Спокусу від себе відкинь! Бо як не зробиш цього, то постраждаєш стану свойого й головою можеш наложити. Нащо тобі це робити!...

Ніщо не помагало. В козака до шляхтянки постарому серце рвалось...

Товариство його пильнувало й врешті-решт суворо покарало. Так його покарали, щоб усі козаки про цеє знали й подібних поступків, щоб по вік не повторяли.

Ворожбит з порадою до козаків прийшов, бо лік для закоханого знайшов. Він зіллям його напоїв й детликом козака зробив. За те, що козак шляхтянку цілував, він йому дзьобака довгого й міцного дав й ось що йому востаннє сказав:

— Ти будеш вічно дзьобаком працювати; будеш почварок маленьких з дерев діставати. Будеш довбати, будеш шукати; будеш вічно по деревах скакати. Вночі також спокою не будеш мати, голосно й тяжко будеш стогнати.

Ворожбит свого доконав: козак детликом стався.

Детлик в лісі стука й стука. О! яка тяжка для нього ця мука! Цілий день дзьобаком працює. Прийде ніч — на голову хорує. Спати не може: голова болить й так ціле своє життя бідолаха не спить.

До схід сонця чути в гаї:

— Стук! стук! стук! брати козаки!

Отаке то на світі з тим буває, хто польських шляхтянок вірне кохає; хто товариські засади забуває; хто звичаї святі ломає...

*

* *

УВ
УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
КРАКІВ